

Životní způsob a vzdělání

K některým filosofickým a metodologickým
přístupům jejich zkoumání

JINDŘICH FILIPEC

Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha

Téma „změny životního způsobu a vzdělávání dospělých“ otevírá problematiku dotýkající se jednoho z nejpálčivějších, a já bych řekl přímo alergických bodů člověka v současném světě. Není zajisté náhodou, že termíny „kvalita života“, způsob života a životní styl se staly poslední dobou velmi frekventovanými, a to nejen ve slovníku představitelů celé řady společenských, přírodních i lékařských věd, ale že také zdomácněly i v jazyce státníků a politiků takřka všech zemí světa.

Problém dobrého života je arci již po celá tisíciletí ústředním tématem filosofických úvah, avšak současný postulát „nové kvality života“ nicméně reflektuje některé nové souvislosti, specifické pro dějinnou situaci tzv. „druhého dvacátého století“: patří k nim mimo jiné dosažení určité uzlové čáry kvantitativních parametrů ekonomicko-technického růstu v industriálně vyspělé části světa, některé paradoxy jednání a heterogonie cílů společensky nezvládnutých produktů vědy a techniky, jakož i odlišnost forem jejich osvojování v současném světě, rozděleném do různých sociálně ekonomických soustav. Nemarxistické přístupy se štěpí v návaznosti na dvě odedávna polemizující filosofické tradice. Jedna vidí hrozbu v uplatnění omezené racionality karteziánského typu na člověka jako mechanismus, fyzikální či biologickou entitu, resp. funkci v systému a hledá spásu v různých formách spiritualismu. Druhá vidí chybu naopak v *nedostatečném* uplatnění takto pojaté racionality a usiluje o rozehrání takových samoregulačních či hyperkomplexních systémů, které by „domanipulovaly“ člověka ke štěstí. První se opírá převážně o duchovnědné, fenomenologické, hermeneutické a v poslední instanci teologické formy myšlení, druhá redukuje zkoumání kvality lidského života

na matematický kalkul a na přírodovědecký typ exaktnosti. Demonstrací *teologického* pojetí je například nedávná myšlenka kardinála Königa, který smysl hledání vyšší kvality života spatřuje v cestě k Bohu. Jinou, *filosofickou* konsekvencí této cesty — arci v podobě „ateistického“ náboženství — je Heidegger, který rovněž odmítá eferméřnost pouhého bytí a soudí, že jedinou autenticitou. dodávající pobytu člověka ve světě (Dasein) smysl a existenciální horizont skutečné důstojnosti, je — smrt.

Marxismus představuje teoretickou i praktickou kritiku obou těchto falešných interpretací života, které v různých formách představují přímou či nepřímou apologetiku statu quo. únik od skutečných řešení současných lidských problémů a křivé zrcadlení některých reálných konfliktů a strážní naší doby.

Ve světle materialistického pojetí dějin se ovšem otázka životního způsobu neřeší spekulativně, nýbrž na základě vědeckého zkoumání skutečných společenských vztahů s cílem jejich revoluční přestavby směřující k reálné inkarnaci ideálu všestranně rozvinutého člověka ve společnosti, v níž by svobodný rozvoj každého jedince byl podmínkou svobodného rozvoje všech. *Problému utváření socialistického způsobu života v podmínkách nastupující vědeckotechnické revoluce* je ve všech socialistických zemích věnována mimořádná pozornost jak ze strany vládních a stranických orgánů, tak ze strany předních vědeckých pracovníků. V této souvislosti jsou u nás také známy příslušné práce řady sovětských i některých dalších vědců, publikace profesorů Bestuževa-Lady, Gordona, Conkova, Manze. S velkým zájmem se u nás setkala zvláštní monotematické číslo *Sociologického časopisu* věnované statím

*) Úvodní referát k poradě expertů socialistických zemí uspořádané Evropským střediskem UNESCO pro volný čas a výchovu ve dnech 19.—23. 11. 1973

v Praze na téma „Změny životního způsobu a vzdělávání dospělých“.

některých vědců socialistických zemí k problematice životního způsobu. Přirozené že je tu řada názorových, metodologických, ba přímo koncepčních odstínů, ale hlavní principy teoretického i praktického řešení tohoto cílového projektu budování socialismu musí být jednotné a společné. Sami jsme se pokusili formulovat některé tyto zásady v sovětsko-československé publikaci *Člověk — věda — technika*, připravené kolektivem dvou ústavů — AV SSSR a ÚFS ČSAV — a předložené nedávnému světovému filosofickému kongresu ve Varně. Opírali jsme se tu o pojetí způsobu života jakožto *kvalitativního komplexu zahrnujícího v sobě lidské činnosti a s nimi spjaté hodnoty a normy, jakož i potřeby a způsoby jejich uspokojování a vytváření*. Tento komplex je v podstatě determinován základní charakteristikou sociálně ekonomického řádu, materiálními podmínkami lidí a konec konců ekonomickým postavením jednotlivých společenských tříd a skupin. Je současně cílem i nástrojem světodějně přestavby lidské společnosti, která byla výstižně charakterizována L. I. Brežněvem na XXIV. sjezdu KSSS jako „*organické spojení vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistické hospodářské soustavy*“.

Výzkumy a především sám pohyb společenské skutečnosti dnes již natolik (i když mnohdy zatím teprve v zárodečné podobě) potvrzují rozbíhavost trajektorií i způsobu života v současném světě, takže dovolují formulovat následující hypotézu:

a) čím rychlejší tempo vědeckotechnického rozvoje socialistické společnosti, tím výraznější rozbíhavost (a tedy nikoli konvergence) způsobu života v kapitalismu a socialismu,

b) čím vyšší stupeň vědeckotechnického rozvoje ve spojení se socialismem, tím výraznější sblížování způsobu života v jednotlivých socialistických zemích, a tudíž i vyrovnávání rozdílů vyplynuvších z nerovnoměrnosti historického vývoje.

V tomto základním integrujícím rámci probíhá dialektický proces překonávání, přetváření a dílčího uchovávání některých specifických rysů životního způsobu, vázaných na kulturně historické tradice jednotlivých národů a etnických skupin tak, jak na ně v souvislosti s tradicemi andra-

gogiky upozornil ve svém příspěvku zasláném na tuto poradu prof. Samolovčev.

Ověření těchto hypotéz je mimo jiné také věcí dalšího rozvíjení mezinárodních komparativních výzkumů, které za poslední léta již snesly mnoho nezbytného empirického materiálu a bohaté zkušenosti teoretické, metodologické i organizační povahy. Jsou to ovšem zkušenosti jak pozitivní, tak i negativní. Sám princip srovnání a metody transnacionální komparace (neboť srovnání představuje plodný stupeň postupu poznání) jsou pochopitelně nejen nosné, ale z hlediska hlubšího poznání kteréhokoliv společenského jevu přímo nezbytné. Nutno ovšem překonat některé jejich dosavadní slabiny, tkvící začasť již v samém založení komparativních výzkumných projektů.

Jedním z příznačných příkladů je v tomto směru rozsáhlý výzkum vídeňského centra UNESCO, publikovaný pod vedením A. Szalaije pod názvem *The Use of Time* (Daily activities of urban and suburban populations in twelve countries), Haag — Paris 1972. Nehodlám v této stručné poznámce podrobovat tuto práci celkovému rozboru a bylo by také neseriózní odbýt ji nějakým paušálním soudem. Obsahuje totiž obrovské kvantum cenných informací i některé velmi podnětné stati, ale sama výchozí koncepce zmíněného projektu prozrazuje nicméně některé obecnější problémy, které podobné výzkumy dosud charakterizují. Ponechávám pro tuto chvíli stranou způsob tendenci dezinterpretace empirických dat, k nimž se například uchyluje prof. Scheuch ve své stati zveřejněné v knize *Soziologie der Freizeit* (Köln 1972), kde výsledků celého tohoto pracovního výzkumu zneužívá k důkazu o jakési prý sbíhavosti „industriálních společností“. Je to příklad, jak zdánlivě čistý empirismus a navenek „antiideologický“ pozitivismus vyjevuje určitý zcela konkrétní, veskrze ideologický a v neposlední řadě *politický* interes. Leč budiž řečeno bez obalu, že možnost takového zneužití empirie je založena již v koncepci a metodách tohoto výzkumu samého. Tak například zvolený vzorek programaticky vyloučil oba třídní protipóly cibulovité struktury společnosti s falešným ujištěním, že prý jde o nepočtené, a tudíž zanedbatelné skupiny obyvatelstva. Tento koncepční „input“

produkuje nevyhnutelně a zcela programově informační "output", který jakoby potvrzoval teorii konvergence, ačkoliv deformace skutečnosti je založena již ve volbě vzorku. V současné kapitalistické společnosti totiž — jak známo — nejvyšší vrcholek sociální struktury a její nejnižší skupina (řekněme skupina 4 % nezaměstnaných) není pouze kvantitativní záležitostí, ale představuje strukturální, kvalitativní determinantu společenského celku a všech jeho složek a částí. Její vyčlenění představuje apriorní homogenizaci komparovaných vzorků, kde rozdíly podstatné a kvalitativní se tu pak jeví jako rozdíly nepodstatné a pouze kvantitativní. Řečeno vyhroceně: časový rozvrh dne zaměstnaných žen v kapitalismu se shledává více či méně obdobným ve srovnání s analogickými údaji zjištěnými u zaměstnaných žen v socialismu, ale propastné rozdíly *uvnitř* kapitalistické společnosti jsou a priori vy-
závorkovány!

Zásadní kvalitativní rozdíly odlišných společenských struktur jsou tak zasunuty na druhý plán, anebo dokonce úplně potlačeny. Nejde tu o náhodnou, singulární chybu, ale o obecnější tendenci prosazovanou již při vypracovávání projektů mnoha obdobných transnacionálních komparativních výzkumů. Tak například v rámci připravovaných diskusí o projektu komparativního výzkumu *Průmysloví dělníci a automatizace* vystupovali někteří američtí účastníci tohoto výzkumu s požadavkem, aby z části týkající se participace pracujících na rozhodování a řízení podniku byl v socialistických zemích vyloučen takový faktor, jako je závodní organizace komunistické strany, s odůvodněním, že v amerických podnicích nic takového pochopitelně neexistuje. Jenomže právě závodní organizace strany jsou jedním z podstatných nástrojů přímé a nepřímé účasti dělnické třídy a ostatních pracujících na řízení a rozhodování v socialistické společnosti. Vyloučení tohoto faktoru ze zorného pole komparace sice v duchu principu „ekonomie myšlení“ a formálně pojímaného postulátu „srovnatelnosti“ usnadňuje výzkumné srovnávací procedury, ale — a to je rozhodující — *deformuje obraz skutečnosti*.

Druhá slabina zmíněného výzkumu časového rozvrhu dne je spjata s jednostran-

nou orientací na kvantitativní údaje, která je poplatná pozitivistické sociologické vlně, označené kdysi dokonce Sorokinem jako nemoc „kvantofrenie a numerologie“. I to je ovšem nedostatek obecnější povahy, který negativně ovlivňuje úroveň a výsledky mnoha mezinárodních komparací. Podtrhujeme, že sledování kvantitativních údajů považujeme za nepostradatelný (a teoreticky i prakticky relevantní) moment vědecké analýzy sociální skutečnosti, avšak jeho úloha může být zhodnocena jen v dialektickém kontextu s kvalitativními a obsahovými komponentami, které teprve obnažují jejich hlubší smysl, společenský význam a dějinnou intenci.

Tento nedostatek se zvlášť projevuje při výzkumu takových fenomenů, jako je sledování mass-medií, kulturní aktivity, participace a zejména ovšem také aktivity spjaté se školním a mimoškolním vzděláváním. Srovnání počtu hodin, dní a let věnovaných v různých sociálních skupinách vzdělávání, je údajem velmi parciálním, chybí-li analýza *obsahu* šířených a osvojených informací, analýza výchovného a vzdělávacího cíle, analýza funkcí a významů vzdělávacích aktivit v celkovém kontextu různých sociálně ekonomických systémů atd. V Szalaiově výzkumu se například uvádí, že obyvatelé Osnabrücku (NSR) věnují za den v průměru 12 minut studiu, zatímco v Kazanlyku (BLR) a v Hoyerswerdě (NDR) studují prý jen 11 minut za den. Význam a skutečný efekt těchto položek tu přirozeně zcela uniká, protože je v rozhodující míře určován obsahem poskytované informace a jeho mnohotvárnými funkcemi uvnitř toho kterého sociálně ekonomického systému. Údaj o času věnovaném studiu v Osnabrücku a ve všech ostatních městech by musel být detailněji zkoumán z hlediska proporcí jednotlivých studijních oborů, a nejen to. Každý obor — některý více, některý méně — může poskytovat informace obsahové a funkčně velmi rozdílné, ba v některých případech protichůdné. Vyplývá to z poznatků i některých západních sociologů a andragogů. Tak například rozsáhlá práce o systému a obsahu politického vzdělání v NSR, publikovaná v r. 1972 Institutem M. Plancka pro výzkum vzdělávání (Max Planck Institut für Bildungsforschung), uvádí, že se tu vlastní společnost (tj. NSR)

líčí nekriticky a zcela bez sebereflexe jako „harmonický model“ a jako „centrum světa“: „Války a jejich důsledky jsou zmaličňovány, ba dokonce negovány, skvělá vítězství zbožněna.“ Politická situace Výmarské republiky se líčí tak zmateně, že „nacionální socialismus se musí jevit jako plausibilní řešení“. (Citované dílo, s. 6–8.)

Nám v této souvislosti šlo o to, konstatovat, že fundamentální zhodnocení kvantitativních údajů o časovém rozvrhu dne závisí zejména u některých sledovaných aktivit, jako je vzdělávání, *především na obsahové analýze*. Ta také stanoví, co ten který údaj znamená v rámci transnacionálního komparativního výzkumu. A také teprve na výsledku této obsahové a komplexní analýzy bude záviset, jak ten či onen kvantitativní údaj či četnost budeme hodnotit a zda dokonce v některých případech tu neplatí zásada „*čím víc, tím hůř*“.

Všechny tyto kritické poznámky k problematice některých dosavadních komparativních výzkumů typu kapitalismus-socialismus nevznášíme z nějaké zásadně zamítavé pozice vůči myšlence komparace vůbec. Právě naopak. Smysl kritiky těchto slabin je *konstruktivní* a chce přispět *k dalšímu rozvíjení úsilí o jejich pozitivní překonání a o vypracování důsledně vědecké koncepční, metodologické a interpretační základny*. Je příznačné, že také pravidelná porada ředitelů filosofických a sociologických ústavů akademií věd socialistických zemí v Bukurešti stanovila jako téma svého příštího zasedání v Moskvě otázku životního způsobu v jeho filosofických, axiologických, sociálních a historických souvislostech a výhledech do budoucna. Samozřejmě že postižení tak komplexního jevu, jako je způsob života, nutně předpokládá *interdisciplinární a multidisciplinární přístup*. To platí samozřejmě i pro výzkumy komparativní. Zásadní význam tu má výzkum *ekonomický*, který podtrhuje nutnost soustavného zkoumání souvislostí mezi výrobou a spotřebou, mezi světem práce a oblastí volného času, mezi trendy životní úrovně a utvářením životního způsobu lidí. Bude proto třeba v našich sociologických výzkumech více přihlížet k závažnému společenskovědnímu úkolu, koordinovanému v rámci komplexního výzkumného programu RVHP a týkajícího se *rozvoje životní úrovně v jednotlivých socialistic-*

kých zemích. Zkušenosti potvrzují, že právě takovéto klíčové problémy společenských věd, jako je problém vývoje sociální struktury, problém společenského plánování a řízení, problém sociální prognostiky a podobné, lze s plným úspěchem řešit jen v rámci takovéto integrace vědeckého potenciálu všech socialistických zemí. Tomu také slouží dobře se rozvíjející práce problémových komisí mnohostranné vědecké spolupráce akademií věd socialistických zemí, jejichž desetileté působení bylo právě před měsícem kladně zhodnoceno na poradě představitelů všech zúčastněných akademií věd ve Varšavě. V oblasti společenských věd je v tomto rámci rozpracováno 7 zásadních vědeckých problémů a zdá se, že postupem času bude prospěšné navrhnout ustavení problémové komise k otázkám výzkumu socialistického životního způsobu a s tím související otázky socialistické kulturní revoluce. Samozřejmě, že rozvoj vědecké integrace socialistických zemí není překážkou širší mezinárodní vědecké spolupráce mezi zeměmi s různým společenským zřízením. Je možno naopak konstatovat, že právě společné výzkumné programy vědců socialistických zemí vytvářejí solidnější bázi pro výzkumy v širším měřítku, což v plném rozsahu platí také o mezinárodních srovnávacích výzkumech.

Otázka vzdělávání — jeho výzkumů i praktických reforem — je integrální součástí tohoto komplexu otázek, a proto i tato porada expertů socialistických zemí si stanovila jako svůj cíl učinit ve výše uvedených směrech konkrétní pokroky. Zdá se, že v první etapě by to měly být pokud možno koordinovaně koncipované *případové studie* (case-studies) k uvedené problematice, systematická *výměna anotací, dat a informací*, která by přispěla k *vypracování společného metodologického a kategoriálního aparátu*, k vyjasnění a rozvinutí vědecké komparistiky a k *uskutečnění fundamentálního projektu výzkumu vzdělávání v zúčastněných socialistických zemích*.

Jen tak založený a přitom longitudinální výzkum může ve vývoji vzdělávacích procesů oddělit obecné od specifického, zákonité od náhodného a obnažit přitom základní tendence a dnes ještě ne zcela rozvinuté rysy a hodnoty, které však skládají

ve svém úhrnu osvojení vědeckotechnické revoluce naší doby v rámci vyspělé socialistické společnosti.

Na tomto poli je celá řada otevřených otázek. Nejpresvědčivějším způsobem kritiky teorií, jež považujeme za nesprávné, je právě pozitivní, tvůrčí řešení těchto otázek. Svědčí o tom mimo jiné i publikace a výsledky výzkumů, které v tomto oboru byly v našich zemích dokončeny. Kromě takových otázek, které jsou nadhozeny v tezích příspěvků pro tuto konferenci, nastoluje vztah vzdělávání a životního způsobu některé další neméně palčivé a diskusní problémy. Jmenuji namátkou jen některé:

a) Všechny výzkumy potvrzují výrazný vliv faktorů vzdělání na životní způsob jednotlivých kategorií obyvatelstva, jejich hodnotových orientací a životního běhu. Tento nesporný vliv vede k renesanci veskrze idealistické iluze o spásné roli osvěty a pedagogiky dospělých, vyjádřené například v poslední práci G. Friedmanna. Jaké jsou skutečné možnosti, ale jaké jsou také meze výchovného a vzdělávacího působení na myšlení a hlavně na jednání lidí?

b) Proces vědeckotechnické revoluce vyvolává v globální historické tendenci zákonitě růst vzdělanosti obyvatelstva. Tento proces však není přímočarý a jednorázový. Výzkumy potvrzují, že například období částečné automatizace vyvolává nikoli všeobecný vzestup kvalifikačních nároků, ale že vede k *vzestupu* kvalifikace některých nepočetných profesionálních skupin a naproti tomu ke *stagnaci* (ba nezdědká k *regresi*) kvalifikace dosti značné části osazenstva částečně automatizovaných podniků. Jaké důsledky plynou z tohoto přechodného období „kombinované technologie“ pro vzdělanostní strukturu a pro její vliv na životní způsob?

c) Max Kaplan vychází převážně ze zkušeností své, tj. kapitalistické společnosti, dospěl k závěru, že školský systém prý připravuje člověka spíše pro vydělávání peněz než pro vedení vskutku plnohodnotného života.¹ Jakými cestami zajišťuje socialistická společnost — v tomto přechodném období — překlenutí dílčí a dočasné diskrepance mezi diferencovanými kvalifikačními nároky profesionální sféry a mezi zcela vyrovnanými nároky na občanskou

a světónázorovou informovanost všech pracujících bez rozdílu?

d) V čem je podstata ideálu všestranně rozvinutého člověka a jak vypadá výsledek konfrontace tohoto programového konceptu s reálnými zdroji a možnostmi jeho uskutečňování v současné a nejbližší nadcházející etapě? Jak fungují nástroje a stimuly (od ekonomických přes kontrolní a legislativní po výchovné) při utváření nového způsobu života, jaká má být strategie a taktika tohoto procesu, jak lépe využívat přednosti *celospolečenského řešení* problémů lidského života, umožněného socialistickými společenskými vztahy? Jak na tomto základě nejracionálněji uspokojovat, ale hlavně, jak co *nejefektivněji utvářet a zušlechťovat* skutečné lidské potřeby?

e) A nakonec jen ještě poslední otázka v podobě citace myšlenky Jürgena Kuczynského, která má své racionální jádro, i když jistě každý z nás k ní bude mít své oprávněné výhrady: „Je to náhoda, že Marx (v *Grundrissech*) hovoří *napřed* o uměleckém a *teprve pak* o vědeckém vzdělávání? A když Volkov říká, že svět komunismu bude „světem vědy“, což nebude možno rovněž říci, že to bude „svět krásy“ či „svět morálky“? Poté, co všichni budou materiálně uspokojeni podle svých potřeb, vyvstane možnost, že si případně lidé řeknou: „V příštím desetiletí položíme menší důraz na další vývoj vědy a větší váhu na rozkvět umění?“²

Při hledání odpovědí na všechny tyto a další otázky nám v duchu známé Marxovy myšlenky nejde pouze o interpretaci a poznání všech těchto jevů, ale především o *praktickou kvalitativní změnu* světa a společnosti ve směru důsledně humanistického zvládnutí vědeckotechnické revoluce. Opíráme se přitom o vyšší typ racionality, umožňující adekvátní uchopení dějin jako přírodně historického procesu včetně vytvoření podmínek postupného osvobození a reálného znásobení úlohy společenského subjektu. Ve světle takto pojaté racionality při utváření nového způsobu života člověk nestojí proti všeobecné a všesvětové hrozbě všech systémů bez rozdílu, jak se například domnívá Lefebvre a jemu podobní, právě tak jako ne každý systém může přispět k vyjevení a všestrannému rozvinutí

¹ Kaplan, M.: *Leisure and Design*. Leisure Studies Program University of South Florida, cyklostyl, 1972, s. 10.

² Kuczynski, J.: *Wissenschaft Heute und Morgen*. Berlin 1973, s. 144.

oněch schopností, které odlišují člověka od všech ostatních jsoucen. Nevidíme řešení v pouhém přezbrojení světa věcmi, v jakési „Retooling či Deschooling Society“, jak o ní hovoří Ivan Illich, protože člověk není primárně ohrožen věcmi či přemírou poznatků, ale působením věcí a poznatků prostřednictvím lidí a jejich *třídně antagonističtých* vztahů.

1. Uplatnění marxisticko-leninského typu racionality etabloje a stimuluje utváření takového subjektu jednání, jehož mohutnost je nikoli omezována, ale právě naopak umocňována *společenskými institucemi* (socialistický stát, komunistická strana apod.) pojatými jako dialektický systém. Není to tedy žádný samoregulační circulus v duchu politologického behaviorismu, ani žádný mechanismus stojící nad lidmi a proli nim. Jeho dialektická povaha je spjata s vědomím jak historické nezbytnosti, tak i historické přechodnosti sebe sama. Umocňující úloha těchto institucí je mimo jiné dána i tím, že jsou společensky vyjádřenou formou obecnosti vědění a tendencí k syntéze kolektivního poznání, decize a akce ve smyslu mnohotvárné účasti všech členů společnosti na tvorbě dějin a sebeuskutečňování člověka.

2. Nový dějinný subjekt překonává ve-dlejší, nechtěné a živelné účinky při uplatňování vědeckotechnického rozumu v procesu jeho zprostředkování nikoli únikem k „pacifikaci lidské existence“, nýbrž naopak celospolečenskou mobilizací talentů k systematickému stupňování mohutnosti těchto materiálních a informačních nástrojů současného vědeckotechnického bádání.

3. Základní intenci jednání založeného na tomto marxisticko-leninském typu racionality je sebeutváření postupně stále všestrannější osobnosti člověka, a to nikoli pouhou osvětou a pouhým přesycováním světa věcmi, nýbrž především cestou revoluční komunistické „převýchovy“ společenských poměrů a celého komplexu podmínek lidského života. Nejde tu o pouhé naplňování jakéhosi esenciálního archetypu člověka vůbec, ale o proces celospolečensky zprostředkovaného uskutečňování člověka v dimenzi nekonečně otevřeného systému, rozevírajícího stále více času a pro-

storu pro aktivity, které nelze nahradit věcnými aparaturami.

Tato alternativa ve vývoji životního způsobu se neuskutečňuje jako jednorázový skok, ale je to složitý, rozporuplný a klikatý dějinný proces. Roste však naděje, že lidstvo nejen přežije, ale že přežije na úrovni nevyčerpatelných, známých i dosud neznámých možností své rodové podstaty. Nová kvalita života nečeká na člověka v „království nebeském“, ani mu nemůže být dána shůry jako dar. Není na prodej ani zadarmo. Vskutku nový a vpravdě lidský, tj. socialistický způsob života vzniká pouze jako dílo lidí v takovém spojení vědeckotechnické revoluce a socialismu, které se ve světle současné doby jeví nejen jako osvobození, ale přímo jako akt sebezáchovy lidského rodu.³

Резюме

Филипец И.: Образ жизни и образование. К некоторым философским и методологическим подходам к их изучению.

В свете материалистического понимания истории вопрос об образе жизни решается не спекулятивно, а на основании научного исследования подлинных общественных отношений с целью их перестройки для общества, в котором свободное развитие каждого индивида является условием свободного развития всех.

Мы исходили из понимания образа жизни как *качественного комплекса, включающего в себя деятельность людей и с нею связанные ценности и нормы, а также и потребности и способности их удовлетворения и формирования*. Этот комплекс определяется, в сущности, основной характеристикой общественно-экономического строя, материальными условиями людей и, в конце концов, экономическим положением отдельных общественных классов и групп.

Автор далее выдвигает гипотезу о расхождении в образе жизни в современном капитализме с одной стороны и в развитом социализме с другой, а равно и о развивающейся интернационализации образа жизни в странах социалистического содружества. Эти процессы тем ярче, чем выше степень внедрения научно-технических достижений в рамках развития социализма и перехода к коммунизму.

Проверка этих гипотез является, помимо прочего, и делом дальнейшего развития международных сравнительных исследований, которые за последние годы накопили множество необходимого эмпирического материала и богатый опыт теоретического, методического и организационного характера. Опыт и положительный и отрицательный, конечно.

³ Zásadní přínos k marxistickému pojetí této problematiky představuje stať G. J. Glezermana, *Lenin a utváření socialistického způsobu života*

(Kommunist 1/1974), která ve všech podstatných bodech odpovídá našemu stanovisku.

Смысл критики слабых мест сравнительных исследований носит конструктивный характер и хочет быть вкладом в дело дальнейшего развития усилий в пользу их положительного преодоления и выработки последовательно научной концептуальной, методологической и интерпретационной базы. Развитие научной интеграции социалистических стран не является препятствием для более широкого международного сотрудничества между странами с различным общественным строем. Наоборот, она создает более солидную и прочную основу для исследований в более широком масштабе, что полностью относится и к международным сравнительным исследованиям.

Проблема образования, его изучения и практических реформ, является составной частью этого комплекса вопросов и проблем, и поэтому является очень важным поставить цель добиться конкретного прогресса в этом направлении. На первом этапе следовало бы, поскольку это возможно, координировать разработку частных исследований, обеспечить систематический обмен аннотациями, данными и информацией, который способствовал бы разработке общего методологического и категориального аппарата, разъяснению задач и развитию научной компаратистики, созданию фундаментального проекта исследования образования в заинтересованных социалистических странах.

Summary

Filipec J.: The Way of Life and Education. A Contribution to Certain Philosophical and Methodological Approaches to their Investigation.

In the light of the materialist concept of history, the question of the way of life is not solved in a speculative manner but on the basis of the scientific research of existing social relations, with the aim of transforming them in a society in which the free development of every individual is the condition underlying the free development of all. We found our concept of the way of life as a qualitative complex involving human activities and values and standards linked therewith, as well as human needs and the manner of the satisfaction and creation thereof. This complex is fundamentally determined by the basic characteristics of the socio-economic system, the material conditions of people and

last but not least by the economic position of the individual social classes and groups.

The author sets further the hypothesis of the divergence of the way of life in the contemporary capitalism on the one hand, and in the develop socialism on the other hand, as well as the proceeding internationalization of the way of life in the countries of socialist community. These processes are the more marked, the higher is the degree of applying the achievements of scientific and technical progress within the development of socialism and transition to communism.

The verification of these hypotheses is a matter of the further development of international comparative research projects which over the recent years have collected a large sum of necessary empirical material and a great amount of theoretical, methodological and organizational experience. The experience gained has been both of a positive and negative character.

The sense of criticizing these weak points is constructive and endeavours to contribute to the further development of efforts concerning their positive overcoming and the elaboration of a consistently scientific conceptual, methodological and interpretation basis. The development of scientific integration of the socialist countries is evidently no obstacle in the way of expanding international cooperation between countries with different social systems. On the contrary, it establishes a more solid basis for research work on a wide scale; this is also true to the full of international comparative research projects.

The question of education, research and practical reforms thereof, is also an integral component of this complex problem and that is why it is extremely important to aim at achieving concrete progress in the above mentioned field. It appears that — if possible — the first stage should include case studies with a coordinated concept related to the respective problems, a systematic exchange of annotations, data and information serving the establishment of a joint methodological and classification system, as well as the clarification and development of scientific theory on comparative research, the realization of a fundamental research project in the field of education in the respective participating socialist countries.